

derzhavnyy lingvistichnyy universytet. – K., 1994. – 264 ark.

5. Anishhenko O.V. Rozvytok profesijnoi' osvity zhinok v Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.): Dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Instytut pedagogiky i psihologii' profesijnoi' osvity APN Ukraini. – K., 2000. – 279 ark.

6. CDIA Ukraini. – F. 442. – Op. 628. – Spr. 316.

7. Hristianskoe mirovotzrenie v ponimani i dejatel'nosti Nepljueva N.N. [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.bestreferat.ru/referat-151172.html>

8. Avdasev V.N. Trudovoe bratstvo N.N. Nepljueva: Ego istorija i nasledie. – Sumy: RIO “AS – Media”, 2003. – 64 s. – (Sumshhina v imenah).

9. Jekzempljarskij V.I. Pamjati Nikolaja Nikolaevicha Nepljueva // Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii. – 1908. – № 5. – S. 165–166.

10. Sil's'kogospodars'ki navchal'ni zaklady Chernigivs'koj gubernii // Chernigivs'ka zems'ka nedilja. – 1913. – № 14–15. – S. 65–70.

11. Dokladnaja zapiska o revizii i sostojanii uchebnyh zavedenij m. Mrin Chernigovskoj gubernii. – DACHO. – F. 707. – Op. 229. – Spr. 226.

12. Sbornik svedenij po sel'skohozjajstvennomu obrazovaniju. Vypusk I. Zhenskoe obrazovanie. – SPb., 1898. – S. XVI.

13. Otchjot o sostojanii Ljudmilinskoj zhenskoj shkoly za 1905 grazhdanskij god. – Mrin, 1906. – 37 s.

14. Otchjot o sostojanii Ljudmilinskoj zhenskoj shkoly za 1909 grazhdanskij god. – CDIA. – F. 707. – Op. 250. – Spr. 33.

15. Otchet o sostojanii Ljudmilinskoj zhenskoj shkoly za 1905 grazhdanskij god. – Nezhin, 1906. – 125 s.

16. Loboda G. Ljudmilins'ka shkola sadibnogo gospodarstva // Desnjans'ka pravda. – 1997. – 11 zhovtnja. – S. 6.

17. Ljudmylins'ka zhinocha shkola domovodstva i prysadybnogo gospodarstva. – DACHO. – F. 707. – Op. 227. – Spr. 40. – Ch. I.

18. Sbornik svedenij po vneshkol'nomu sel'skohozjajstvennomu obrazovaniju. Vypusk H. – Pg., 1915. – 32 s.

19. Otchjot o sostojanii Ljudmilinskoj zhenskoj shkoly za 1911 grazhdanskij god. – DACHO. – F. 707. – Op. 253. – Spr. 33.

20. Mel'nikova E. Sel'skohozjajstvennye shkoly v Chernigovskoj gubernii // Tehnicheskoe i kommercheskoe obrazovanie. – 1913. – № 5. – S. 1–4.

21. Professional'nye uchebnye zavedenija, 1916 g. – CDIA. – F. 707. – Op. 259. – Spr. 73.

22. Spravochnik po srednemu obrazovaniju. Ch.III. Programmy i pravila tehniceskikh i professional'nyh srednih uchebnyh zavedenij (Sost. D.Margolin). – Pb. – K., 1912. – 209 s.

23. Ukazatel' po knigam, odobrennym Uchjonym Komitetom Ministerstva Narodnogo Prosveshhenija, v period vremeni s 1856 po 1883 g. vkljuchitel'no dlja upotreblenija v uchebnyh zavedenijah Ministerstva Narodnogo Prosveshhenija / Sost. A.Sopocinskij. – K., 1884. – 258 s.

24. Sbornik svedenij i sovetov po sel'skomu hozjajstvu, kustarnym promyslam i domovodstvu (s risunkami). – SPb., 1910. – 129 s.

Malyuga V. V., assistant, VP NUBiP Ukraine “Nezhinskii Agro-Technical Institute” (Ukraine, Nizhin), viktma@meta.ua

Women's agricultural activities of educational institutions in the Chernihiv region in the second half of XIX – early XX century

Based on the analysis of archival and published sources, the authors carried out a theoretical analysis of women's education in the Chernihiv region in the second half of XIX – early XX century. The example of the Transfiguration of agricultural and rural economics Lyudmilinskoj school and subsistence farming. Investigated the activity zemstva and community leaders to create the conditions for the formation and operation of women's agricultural educational institutions in the region. It was found that among the organizational and pedagogical forms of professional education of women stand out in particular agricultural schools. The features of the functioning of both schools. The author proved that Vozdvizhenskaya Lyudmilinskaya and girls' schools were unique educational institutions not only in Chernihiv, but also throughout the country.

Among the methods of historical science, which guided the author in the article, it should be noted, first of all, two general scientific method – historical and logical. Traced the phenomenon of female agricultural education at all stages in accordance with the chronological framework of the research in the specific context of Chernihiv region, obtained with the following conclusions. Women's vocational education at the end of the XIX century. Limited mainly schools of economics and the narrower practical function. The most attractive women in special education was agronomic. The study shows that the state essentially avoided the budget funding for women's education. Women's professional school operated by means of founders who opened schools. Analysis of the sources and archival material showed that most founders of vocational schools for women were individuals, zemstvo, the city's public administration, cultural and educational society. Immediately, a public initiative allowed to push the public authorities before the reform in the field of women's education. Sure, get a professional agricultural education, women have moved beyond the basic learning

objectives of women – training “educated wives and mothers”. Received education in rural schools afforded autonomy and independence in the choice of lifestyle and occupation, and not obey the existing stereotypes.

Keywords: women's education, agricultural education, Chernigov province, Transfiguration Women's School of Agriculture, Lyudmilinskaya girls school home economics and rural subsistence farming.

Малюга В. В., ассистент, ВП НУБіП України “Нежинський агро-технічний інститут” (Україна, Нежин), viktma@meta.ua

Деятельность женских сельскохозяйственных учебных заведений на Черниговщине во второй половине XIX – начале XX в.

На основании анализа архивных и литературных источников автором осуществлен теоретический анализ деятельности женских учебных заведений на Черниговщине во второй половине XIX – начале XX в. на примере Преображенской сельскохозяйственной и Людмилинской школы сельского домоводства и приусадебного хозяйства. Исследована деятельность земств и общественных деятелей по созданию условий для формирования и функционирования женских сельскохозяйственных учебных заведений в данном регионе. Выявлено, что среди организационно-педагогических форм получения профессионального образования среди женщин выделяются в частности сельскохозяйственные школы. Определены особенности функционирования обеих школ. Автором доказано, что Воздвиженская и Людмилинская женские школы были уникальными просветительскими заведениями не только на Черниговщине, но и во всей стране.

Среди методов исторической науки, которыми руководствовался автор в статье, следует отметить, прежде всего, два общенаучных метода – исторический и логический. Прослежено явление женского сельскохозяйственного образования на всех этапах в соответствии с хронологическими рамками исследования в конкретных условиях Черниговщины, получено при этом следующие выводы. Женское профессиональное образование в конце XIX в. ограничивалась преимущественно школами домоводства и узкими практическими специальностями. Наиболее привлекательной для женщин сферой специального образования была агрономическая. Исследование показывает, что государство принципиально избегало бюджетного финансирования женских учебных заведений. Женские профессиональные школы функционировали на средства учреждений, которые открывали учебные заведения. Анализ источников и архивного материала показал, что в основном учредителями профессиональных учебных заведений для женщин выступали частные лица, земства, городские общественные управления, культурно-просветительские общества. Непосредственно, общественная инициатива позволила подтолкнуть государственные органы до начала реформирования в области женского образования. Несомненно, получив профессиональное сельскохозяйственное образование, женщины вышли за рамки основной цели обучения женщин – подготовки “воспитанных жен и матерей”. Полученное образование в сельскохозяйственных учебных заведениях позволило получить самостоятельность, независимость в выборе образа жизни и профессиональной деятельности, а не подчиняться существующим стереотипам.

Ключевые слова: женское образование, сельскохозяйственное образование, Черниговская губерния, Преображенская женская сельскохозяйственная школа, Людмилинская женская школа сельского домоводства и приусадебного хозяйства.

* * *

УДК 94:[061.2:502](477–25)«18/19»

Левченко І. М.

кандидат історичних наук, докторантка кафедри історії та культури України, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди (Україна, Переяслав-Хмельницький), Levchenko.inna1972@andex.ua

Основні тенденції становлення і розвитку Київського товариства дослідників природи (друга половина XIX–початок XX століття)

Стаття присвячена історії утворення та діяльності Київського товариства дослідників природи. Висвітлено передумови заснування, напрямки наукової роботи, форми і методи просвітницької діяльності наукового товариства в другій половині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано вплив товариства на розвиток природознавства в Україні, визначено його внесок у зародження та функціонування природничих наук у зазначений період. Проаналізовано науково-просвітницьку діяльність та нові дослідження визначних вчених у природничій галузі, які були активними діячами Київського природничого товариства. У статті показано діяльність і структуру наукового товариства, висвітлено значення краєзнавчих експедицій та екскурсій для проведення наукових досліджень і збір природничо-історичних предметів. Також у статті йде мова про те, що поряд з культурно-просвітницькою діяльністю, наукове товариство займалося проблемами природоохоронної освіти та виховання учнівської молоді шляхом проведення масових свят, організації природничих бібліотек, музеїв, виставок.

Ключові слова: природознавство, наукове товариство, охорона природи, товариство природодослідників, любителі природи, просвітницька діяльність.

Природоохоронна діяльність в Україні має прадавні традиції та багату історію, що пов'язано з давнім заселенням і досить значним освоєнням натуральних ландшафтів України. Тому питання спів діяння природи та людського суспільства є однією з найбільш актуальних проблем сучасності, яка може вирішитися завдяки підвищенню рівня екологічної культури особистості та рівня громадської свідомості в цілому. Але однією з таких проблем є недостатнє дослідження діяльності науково-природничих товариств, вивчення досвіду яких дозволить виховати у підростаючого покоління не згубну традицію брати більше від природи, гармонійно співіснувати з нею, раціонально використовувати та відтворювати її багатства, а оберігати природні цінності нашої держави.

Історії створення, відкриття та діяльності Київського товариства дослідників природи присвячена низка досліджень відомих вітчизняних вчених. Ю.В. Павленко, С.П. Руда, Ю.О. Храмов досліджували природознавство в Україні в історичному, культурному та освітньому контекстах [13]. Природничо-наукові товариства Російської імперії досліджуваного періоду були проаналізовані В.С. Савчуком [15]. Вагомими дослідженнями можна назвати А.Рижинко [14], Л.Кухта [12] та інших. Важливу джерельну базу дослідження становлять матеріали Державного Архіву у м. Києві, які надають достовірну інформацію про педагогічну та наукову діяльність членів Київського Товариства дослідників природи [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Незважаючи на ту увагу сучасних вчених щодо окремих питань, пов'язаних з історією становлення та розвитку Київського Товариства дослідників природи в Україні у другій половині XIX – початку XX ст., малодослідженими залишаються особливості організації різних напрямів становлення та діяльності наукового товариства.

Виникнення Київського товариства любителів природи спричинило новий піднесений природоохоронний рух. Це стало метою нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати напрями становлення та діяльності Київського Товариства любителів природи.

Інтерес до природничих наук був настільки живим і активним, що в деяких природничих товариствах за чисельністю своїх членів й плідною діяльністю значно перевищували регламентовані розміри своєї інституції. Так сталося із Київським товариством дослідників природи, яке виросло до самоврегульованого органу і вирішувало глобальні питання у природоохоронній сфері. Успіхи світового природознавства XIX ст. стимулювали розвиток наук в Російській імперії: підвищувався інтерес до природознавства і техніки, зростало прагнення вчених і викладачів до взаємного спілкування з метою розвитку і поширення наукових знань.

Природоохоронна діяльність в Україні має прадавні традиції та багату історію, що пов'язано з давнім заселенням і досить значним освоєнням натуральних ландшафтів України. Тому питання співдіяння та людського суспільства є однією з найбільш актуальних проблем сучасності, яка може вирішитися завдяки

підвищенню рівня екологічної культури особистості та рівня громадської свідомості в цілому. Значну роль у поширенні природоохоронної ідеї серед широких верств населення, зокрема учнів відігравали науково-природничі товариства, що займались науковими дослідженнями природи свого краю, просвітницькою діяльністю та популяризацією ідей охорони здоров'я.

Основними осередками наукових досліджень у підросійській Україні були університети в Харкові, Києві та Одесі, де зібралась наукова еліта країни. Об'єднання найкращих її представників у товариства вплинуло на стрімкий прогрес вітчизняної науки та культури. Однією з найбільш яскравих сторінок історії розвитку науки в Україні другої половини XX – початку XX ст. була діяльність Київського товариства дослідників природи (КТДП) [8, с. 177]. Важливу роль у становленні товариства відіграв Перший Всеросійський з'їзд природознавців (1868 р.), який вніс пропозицію щодо заснування при кожному університеті Російської імперії товариства природодослідників.

КТДП було створено в 1869 р. з ініціативи викладачів Університету св. Володимира. Метою Київського товариства природознавців було дослідження органічної та неорганічної природи (здебільшого у територіальних межах Київського навчального округу), сприяння розвитку природничих наук, розповсюдження природничо-історичних знань по всій Російській імперії [11, с. 8]. Для реалізації цих завдань планувалося спорядження краєзнавчих експедицій та екскурсій для проведення наукових досліджень і збір природничо-історичних предметів.

Першим головою товариства був відомий ботанік і натураліст, фахівець у галузі анатомії та фізіології рослин – професора І.Г. Борщов. Працюючи в рамках товариства Борщов головним чином зосереджувався на наукових дослідженнях у царині анатомії та фізіології рослин, описах флори і ботанічної географії Арало-Каспійського краю, вивченні грибів і водоростей. Крім того І.Г. Борщов, вивчаючи будову тіла тварин і рослин, довів, що колоїдні частинки є великими і складними молекулами особливої кристалічної структури.

Щорічно товариство проводило свою роботу шляхом здійснення експедицій територією Київського навчального округу. Не обмежуючи діяльність межами Київської губернії, товариство щороку відряджає своїх членів в інші місцевості (фауністичні дослідження Чорного моря, дослідження флори в Херсонській і Подільській губерніях та ін.). Товариство сприяло вирішенню практичних сільськогосподарських питань краю, пов'язаних із природознавством. Члени товариства виступили із ініціативою проведення у місті Києві III з'їзду сільських господарств у 1872 р. Діяльність спрямовувалась також на надання практичної допомоги і консультацій промисловим установам, міським і земським управам, метеослужбі Києва. Найрізноманітніші практичні проблеми допомагали вирішувати учені-хіміки [13, с. 127–130]. Із числа досвідчених спеціалістів створювались комітети і комісії, які виконували замовлення та сприяли впровадженню у народне господарство досягнень науки. Так, із 1876 р. по 1882 р. при товаристві працював комітет бджільництва, але за браком коштів припинив свою діяльність [13, с. 205].

Об'єктом досліджень зоологів Київського товариства була наземна фауна прісноводних водойм, також Чорного, Азовського і Середземного морів. Основу досліджень гідро фауни річок закладено В.К. Совинським. за дорученням товариства, ботанічні й геологічні дослідження берегів Дніпра від Києва до Херсона у 1870 р. провів О.С. Рогович, у 1887–1894 рр. широкі флористичні дослідження здійснив Й.К. Пачоський, який обстежив нижню течію Дунаю та Дону, Донську область, Архангельську губернію, Полісся, Херсонську, Полтавську і Подільську губернії, що було вперше у наукових дослідженнях.

Результати цих робіт стали основою нового підходу до вивчення рослинного покриву. Саме Йосип Кондрадович Пачоський подарував гербарій з 2000 екземплярів рослин місцевої флори Київському товариству природодослідників. У 1887 р. Пачоського було прийнято у члени товариства, а 19 березня того ж року його було обрано почесним членом Новоросійського товариства природознавців [8, с. 98].

Перебуваючи у відрядженні у Херсонській та Подільській губерніях Й.К. Пачоський, окрім флори, досліджував і фауну, де зібрав 164 види хребетних тварин, у тому числі ссавців – 25, птахів – 110, земноводних – 10, риб – 19 видів [9, с. 119–123].

При товаристві були створені комісії з охорони рослин і тварин, співробітники яких перебуваючи у відрядженні мали на меті придбати експонати для музею, залучення любителів природи на свої виставки.

Просвітницька діяльність Товариства любителів природи полягала у виданні навчальних посібників. Також в товаристві відбувалися змістовні доповіді: професор О.М. Северцев провів лекцію на тему «50-річчя теорії Дарвіна про походження видів», К.О. Пурієвич «Органи чуттів у рослин» [12, с. 170–171].

Київське товариство природознавців консультувало багатьох сільськогосподарських і промислових установ, міських і земських управ та метеослужбу м. Києва (очищення водогінної води, боротьба з епідеміями, розвиток бджільництва, шовківництва тощо) [13, с. 380–381].

Варта уваги ще одна постать, яка приклала багато зусиль для розвитку та діяльності КТДП, а саме К.М. Феофілаков. Перебуваючи 22 роки на посаді голови товариства, він сприяв розвитку геологічних досліджень, до яких широко залучалися викладачі і студенти університету. Дослідження геологів доповідались на засіданнях товариства, друкувалися у «Записках». Зусиллями Феофілакова були видані геологічні карти міста Києва і Київської губернії. За його ініціативи було проведено геологічні дослідження України: Чернігівської, Полтавської, Волинської, Херсонської, Таврійської, Київської, Подільської губерній, Придніпров'я та Кривого Рогу. Докладний геологічний нарис Чернігівської губернії став основою дисертації П.Я. Армашевського. Науковці зазначають, що саме дослідження Армашевського є основним джерелом вивчення геології Чернігівщини [13, с. 297–200].

У 1883 р. Київське товариство дослідників природи налічувало 100 членів, серед яких 10 почесних, 83 дійсних і 7 членів-співробітників [8]. Дедалі наукове товариство ставало досить популярним, про що свідчить той факт, що до його лав виявляли бажання

вступати повним складом окремі повітові і, навіть губернські земські збори. Кількість членів товариства вагомо зростала. Так, у 1892 р. до складу товариства входило вже 164 члени, серед яких 13 почесних, 143 дійсних і 8 членів-співробітників [7, арк. 6].

Щороку товариство проводило від 6 до 11 робочих засідань, на яких члени товариства проголошували наукові доповіді та повідомлення, обговорювали організаційні питання, звітували про наукові відрядження, експедиції та іншу роботу. Тематика наукових доповідей торкалась широкого кола проблем природничої сфери. Слід зазначити, що члени товариства завжди вшановували пам'ять визначних вчених і в зв'язку з цим, скликались урочисті засідання.

Що стосується фінансової сторони КТДП, то вона здійснювалась з декількох джерел. Державна казна щорічно надавала дотацію в розмірі 2500 рублів, членські внески складали по 5 рублів з кожного нового та 3 рублі з кожного діючого члена товариства. Стабільним поповненням бюджету товариства були кошти, виручені від продажу наукових праць та грошові пожертвування меценатів [16, с. 6]. На наукові дослідження, організацію експедицій, засідань, видання друкованих праць, канцелярські витрати, платню бібліотекаря та інші поточні потреби товариства, в середньому витрачалося протягом року 3165 рублів. Залишались кошти також на проведення та організацію наукових відряджень, спорядження наукових експедицій і екскурсій не лише територією Київського навчального округу, але й всієї Російської імперії [3, арк. 7–7зв].

Київське Товариство дослідників природи в середньому на наукові експедиції видавало своїм членам грошові субсидії у розмірі 1000 рублів [6, арк. 2]. В результаті краєзнавчих експедицій члени товариства дослідників природи створили перші геологічні карти Києва і Київської губернії (про що зазначалося раніше), провели дослідження різноманітних компонентів природи території Київського навчального округу, інших регіонів України, зокрема Чорного й Азовського морів.

Наукове товариство займалося й благодійною діяльністю, яка полягала у наданні грошової допомоги деяким членам товариства, які її потребували. Також виділялися кошти для проведення наукових досліджень деяким установам. Так, А.В. Равве отримав грошову допомогу для проведення фізіологічних дослідів, а Київське відділення Імператорського технічного товариства – допомогу для упорядкування та відправки у 1882 р. на Московську виставку колекцію гірських порід Південно-Західного краю [2, арк. 245].

Член товариства П.Н. Кузнецкий присвятив свою наукову діяльність палеонтологічним дослідженням у Волинській і Подільській губерніях. Матеріал третинних відкладень цієї місцевості був зібраний дослідником під час наукової екскурсії та поповнив колекцію геологічного кабінету Університету Святого Володимира [5, арк. 2].

Матеріальна допомога Товариства природознавців знадобилась і Йосипу Кондрадовичу Пачоському, який просив дозволу у членів Товариства займатися флористичними дослідженнями степів. У 1888 р. Й.К. Пачоський почав досліджувати херсонські степи між Дніпром і Бугом, а вже 18 березня 1889 р. на третьому

черговому зібранні Київського товариства природознавців учений доповів про проведені ним екскурсії і просив дозволу і надалі досліджувати степову зону [8, с. 135].

В кінці 1889 р. на шостому черговому засіданні наукового товариства природознавців Й.К. Пачоський прозвітував про результати своєї експедиції, яка не була повністю проведена. Дослідження степової зони обмежувалися наступною територією: на північ до р. Глибокої, на південь до кордону із Кубанською областю, на схід до Семікоракорської станції та на захід до Таганрога [9, с. 223].

Постать П.А. Тутковського є значимою для діяльності Київського товариства природознавців, споглядаючи його діяльність з різних точок зору. У 1883 р. Тутковського обирають почесним членом товариства, а вже у 1884 р. він упорядковує каталоги бібліотеки товариства та стає в подальшому її хранителем. За дорученням товариства науковець проводив геологічні дослідження губерній Правобережної України. Кристаліграфічні та мінералогічні дослідження були значимими у науковій діяльності П.А. Тутковського в період його членства у товаристві. Згодом його інтереси були також спрямовані на регіональну геологію, стратиграфію та петрографію. Саме завдяки ініціативі Тутковського при Київському університеті було створено Географічний інститут, який діяв декілька років. Поряд з цим учений захоплювався вивченням викопної мікрофауни і вперше в Росії опублікував 20 оригінальних праць з цього питання. Про різнобічні інтереси науковця свідчить і той факт, що він вивчав підземні води України і 1895 року подав свій проект водопостачання Києва. Саме завдяки Тутковському Київ став одним з перших європейських міст, яке забезпечило себе артезіанською водою [4, арк. 15].

Варто згадати постать професора М.І. Андрусова. Щоліта він здійснював геологічні експедиції з вивчення неогенових відкладів та історії Понто-Каспійського басейну до Румунії, Криму, Абхазії. Очоливши Київське товариство дослідників природи та посівши кафедру геології у 1905 році, він створює знамениту Андрусівську школу геологів до якої належали здібні молоді вчені.

Проблемами Товариства переймався і директор Ботанічного саду Університету Святого Володимира (1894–1914 рр.) С.Г. Навашин. Він переймався всебічним розвитком дітей, дбав про рівень їх природничої освіченості та культури, і для цього проводив необхідні заходи. Протягом 1902–1908 рр. Навашин займався будівництвом шкіл у Святошині та організацією природничих екскурсій для дорослих і дітей. Завдяки його ініціативі був створений Музей Ботанічного саду, складені графіки екскурсій, розроблені дослідницькі програми для школярів, з метою залучення їх до наукової роботи. У 1908 р. С.Г. Навашин був обраний членом Київського товариства дослідників природи, а протягом 193–1915 рр. очолював товариство [5, арк. 17–20].

Залучаючи молодь до наукової роботи С.Г. Навашин активно співпрацював зі студентами Київського університету. Він намагався не тільки підключати молодь до дослідницької діяльності, а передавав свій багатий досвід молодому поколінню. Свідченням цьому є

те, що на засіданнях товариства вчений неодноразово робив доповіді від імені студентів [10, с. 135–136]. Всесвітню славу не тільки С.Г. Навашину, а й Київському університету принесли відкриття в галузі цитоембріології (подвійне запліднення у покритонасінних рослин). Завдяки своїм науковим відкриттям у середовищі Київського товариства дослідників природи почало формуватися поняття «Навашинська наукова школа».

Значним досягненням членів Київського товариства дослідників природи було те, що результати наукових досліджень оприлюднювали на сторінках друкованого органу – періодичного видання «Записки Киевского Общества Естествоиспытателей» (1870–1917 рр.), в якому було надруковано багато цінних наукових праць. Величезне значення для історії науки мало видання бібліографічного покажчика російської літератури з природничих наук. Товариство видало 28 томів і це єдині на той час зведення російської літератури з природознавства.

Важливе завдання, яке реалізувало Київське товариство дослідників природи було спрямувати свою діяльність на науково-просвітницьку роботу. Для цього члени товариства популяризували науково-природничі знання, систематично читали публічні лекції з природознавства. Не дивлячись на те, що публічні лекції були платними, постійна аудиторія слухачів зазвичай складала 250 осіб. Лекції також були і благодійними, а найактивніші лектори винагороджувалися преміями [1, арк. 13в].

Київське Товариство дослідників природи відіграло велику роль у розвитку і пропаганді природничих наук в Україні. Завдяки членам Товариства питання охорони природи, встановлення правильних взаємовідносин людського суспільства і довкілля набули особливої гостроти. Товариство популяризувало природничі знання в широких верствах населення України, завдяки проведенню масових заходів, а саме: організації природничих бібліотек, музеїв, публічних читань, дитячих екскурсій та ін. Читання лекцій для дорослих та дітей, публікації в журналах свідчать про те, що поряд з культурно-просвітницькою діяльністю Київське Товариство дослідників природи займалося проблемами природоохоронної освіти та виховання українського населення. Наукову діяльність видатних вчених, які прославили нашу країну завдяки світовим відкриттям, можна сміло вважати гарним підґрунтям для наслідування молодим науковцям, які працюють в галузі природознавства.

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва. – Ф.16. – Оп.318. – Спр.1.
2. Там само. – Ф.16. – Оп.321.
3. Там само. – Ф.16. – Оп.331. – Спр.73.
4. Там само. – Ф.16. – Оп.333. – Спр.69.
5. Там само. – Ф.16. – Оп.465. – Спр.4802.
6. Там само. – Ф.16. – Оп.474. – Спр.99.
7. Там само. – Ф.368. – Оп.331. – Спр.73.
8. Записки Киевского общества естествоиспытателей. – К., 1888. – Т.IX. – Вып.1, 2. – 394 с.
9. Записки Киевского общества естествоиспытателей. – К., 1895. – Т.IV. – Вып.1, 2. – 593 с.
10. Кикоть С.М. Діяльність С.Г. Навашина у Київському товаристві дослідників природи / С.М. Кикоть // Часопис української історії. – К., 2009. – Вип.14. – С.133–138.
11. Крещул Н.І. Історико-науковий аналіз діяльності

академіка В.І. Липського в контексті розвитку ботанічної науки в Україні: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Н.І. Крещул. – К., 2005. – 19 с.

12. Кухта Л. Київське товариство любителів природи / Л.Кухта // Київська старовина. – 2000. – №6. – С.169–171.

13. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах / Ю.В. Павленко, С.П. Руда, С.А. Хорошева, Ю.О. Хромов. – К.: Видавничий дім «Академпедіка», 2001. – 420 с.

14. Риженко А. Науково-природничі товариства України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / А.Риженко. – К.: Науковий світ, 2002. – 25 с.

15. Савчук В.С. Природничо-наукові товариства Півдня Російської Імперії: друга половина ХІХ – початок ХХ ст. / В.С. Савчук. – Дніпропетровськ, 1994. – 231 с.

16. Устав Киевского Общества Естествоиспытателей. – К., 1872. – 36 с.

References

1. Derzhavnyy arkhiv m. Kyuyeva. – F.16. – Op.318. – Spr.1.
2. Tam samo. – F.16. – Op.321.
3. Tam samo. – F.16. – Op.331. – Spr.73.
4. Tam samo. – F.16. – Op.333. – Spr.69.
5. Tam samo. – F.16. – Op.465. – Spr.4802.
6. Tam samo. – F.16. – Op.474. – Spr.99.
7. Tam samo. – F.368. – Op.331. – Spr.73.
8. Zapiski Kiyevskogo obshchestva yestestvoispytateley. – K., 1888. – T.IX. – Vyp.1, 2. – 394 s.
9. Zapiski Kiyevskogo obshchestva yestestvoispytateley. – K., 1895. – T.XIV. – Vyp.1, 2. – 593 s.
10. Kykot' S.M. Diyal'nist' S.H. Navashyna u Kyuyiv'skomu tovarystvi doslidnykiv pryrody / S.M. Kykot' // Chasopys ukrayins'koyi istoriyi. – K., 2009. – Vyp.14. – S.133–138.
11. Kretsul N.I. Istoryko-naukovy analiz diyal'nosti akademika V.I. Lyps'koho v konteksti rozvytku botanichnoyi nauky v Ukrayini: Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.07 «istoriya nauky i tekhniki» / N.I. Kretsul. – K., 2005. – 19 s.
12. Kukhta L. Kyuyiv'ske tovarystvo lyubyteliv pryrody / L.Kukhta // Kyuyivs'ka starovyna. – 2000. – №6. – S.169–171.
13. Pryrodnoznavstvo v Ukrayini do pochatku XX st. v istorychnomu, kul'turnomu ta osvith'omu kontekstakh / Yu.V. Pavlenko, S.P. Ruda, S.A. Khorosheva, Yu.O. Khromov. – K.: Vydavnychyy dim «Akadempeiodyka», 2001. – 420 s.
14. Ryzhenko A. Naukovo-pryrodnychi tovarystva Ukrayiny (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / A.Ryzhenko. – K.: Naukovy svet, 2002. – 25 s.
15. Savchuk V.S. Pryrodnycho-naukovi tovarystva Pivdny Rosiys'koyi Imperiyi: druha polovyna XIX – pochatok XX st. / V.S. Savchuk. – Dnipropetrovs'k, 1994. – 231 s.
16. Ustav Kiyevskogo Obshchestva Yestestvoispytateley. – K., 1872. – 36 s.

Levchenko I. M., candidate of historical sciences, doctoral student of history and culture of Ukraine Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named Grigory Skovoroda (Ukraine, Perejaslav-Khmelnytsky), Levchenko.inna1972@andex.ua

Major trends of formation and development of the Kiev Society of Naturalists (second half of the XIX – and early of XX century)

The article is devoted to the history and development of the Kiev Society of Naturalists. Deals with establishing prerequisites, scientific work, forms and methods of educational activities scientific society in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. The influence of society on the development of science in Ukraine, defined its contribution to the emergence and functioning of the natural sciences in this period. Analysis of scientific and educational activities and new research of outstanding scientists in the field of natural sciences, that were active leaders of the Kiev Society of Natural History. The article shows the activity and structure of scientific societies, highlights the value of naturalistic expeditions and excursions for research and collection of natural history objects. The article refers to the fact that, along with cultural and educational activities, scientific organizations engaged in issues of environmental education and education of youth through mass celebrations, of natural libraries, museums and exhibitions.

Keywords: science, scientific organizations, environmental protection, company of naturalist, nature lovers, educational activities.

Levchenko I. H., candidate of historical sciences, doctoral student of history and culture of Ukraine, Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named Grigory Skovoroda (Ukraine, Perejaslav-Khmelnytsky), Levchenko.inna1972@andex.ua

Основные тенденции становления и развития Киевского общества естествоиспытателей (вторая половина XIX – начало XX века)

Статья посвящена истории создания и деятельности Киевского общества естествоиспытателей. Освещены предпосылки основания, направления научной работы, формы и методы просветительской деятельности научного общества во второй половине XIX – начале XX в. Проанализировано влияние общества на развитие естествознания в Украине, определен его вклад в зарождение и функционирование естественных наук в указанный период. Проанализирована научно-просветительская деятельность и новые исследования выдающихся ученых в области естествознания, которые были активными деятелями Киевского общества естествоиспытателей. В статье показана деятельность и структура научного общества, освещено значение краеведческих экспедиций и экскурсий для проведения научных исследований и сбор естественно-исторических предметов. Также в статье идет речь о том, что наряду с культурно-просветительской деятельностью научное общество занималось проблемами природоохранного образования и воспитания молодежи путем проведения массовых праздников, организации естественных библиотек, музеев, выставок.

Ключевые слова: естествознание, научное общество, охрана природы, общество естествоиспытателей, любители природы, просветительская деятельность.

* * *

УДК 930.1/2:378(477)“18/19”

Левицька Н. М.

*доктор історичних наук,
професор кафедри українознавства,
Національний університет харчових технологій
(Україна, Київ), nadejda_ist@ukr.net*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На основі аналізу архівних матеріалів та літературних джерел розглядається загальна характеристика стану вищої гуманітарної освіти в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Розкрито основні передумови та протиріччя утворення вищих гуманітарних навчальних закладів. Доводиться, що у досліджуваній період в Україні склалась система вищої гуманітарної освіти, до якої входили класичні університети – Харківський, Київський, Новоросійський (Одеський), Київська духовна академія, Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька та Вищі жіночі курси в Києві, Харкові та Одесі. За період 1897–1907 рр. у країні були найбільші темпи розвитку галузі, що характеризується як збільшенням кількості вишів, так і чисельності студентського контингенту. Гуманітарні вищі навчальні заклади підпорядковувались двом відомствам, усі виші крім КДА, підпорядковувались Міністерству народної освіти, а КДА – Святійшому Синоду. Подается аналіз фінансування гуманітарних ВНЗ, доведено, що вони фінансувалися також різними відомствами.

Ключові слова: вища гуманітарна освіта, університети, інститут, Київська духовна академія, Вищі жіночі курси.

Звернення до історичного минулого, до становлення та розвитку гуманітарної освіти у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. дає змогу оцінити як її наступність, взаємозв'язок гуманітарної, природничої й технічної освіти, так і шляхи інтеграції сучасної освітньої системи України в європейський та світовий освітній простір, по-новому осягнути роль гуманітарної освіти в цивілізаційному прогресі українського суспільства.

Зазначена проблема частково вивчалась сучасними дослідниками у певних розділах їх монографій або дисертацій: Шип Н.А., Івановим О.Є., Степанович Є.П., Тарасенко О.О., Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. та ін.

Головним завданням статті є дослідження та комплексне узагальнення процесу становлення та розвитку вищої гуманітарної освіти Наддніпрянської України в другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Потреба Російської імперії у високоосвічених кадрах призвела на початку ХІХ ст. до відновлення системи